

**ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ ВОЛИНІ ТАДЕУША
СТЕЦЬКОГО (1839 – 1888 рр)**

У статті аналізуються наукові праці дослідника історичного минулого Волині Т. Стецького, основну увагу звернуто на вивчення ним історії населених пунктів Волині.

Ключові слова: Т. Стецький, Волинь, історичні дослідження.

Польська історіографія ХІХ ст., як і попередніх періодів, традиційно приділяла помітну зацікавленість до історичного минулого українських земель, зокрема тих регіонів, котрі тісно пов'язані з подіями історії Речі Посполитої. У науковому доробку польських авторів знаходимо значну кількість досліджень на українську тематику, що було зумовлено тісним переплетінням історичної долі Польщі та українських земель.

Проблеми історії Правобережної України висвітлювалися як у дослідницьких працях так і в творах мемуарного характеру таких авторів як Т. Свенцький, М. Балінський, Т. Ліпінський, О. Пшездзецький, та інших. Праці окремих польських дослідників викликали зацікавленість історіографів, частково вони вже були об'єктом історіографічного аналізу у дослідженнях українських істориків [1-3]. Однак, цей інтерес носив фрагментарний характер, і науковий доробок більшості польських істориків першої половини ХІХ ст. у вивченні волинського минулого до сьогодні залишається поза увагою українських дослідників. Завданням цієї статті буде аналіз поглядів на історичне минуле Волині відомого дослідника історичного минулого Волині другої половини ХІХ ст. Тадеуша Єжи Стецького (1839 – 1888), постать якого та його внесок у дослідження

волинського минулого іще не знайшли належного відображення у вітчизняній історіографії.

Тадеуш Стецький – історик, дослідник минулого Волині, публіцист, учасник Січневого повстання 1863 – 1864 рр.. Народився він у селі Медведівка, Заславського повіту Волинської губернії, власником якого був його батько. Мати Анеля Озерова була росіянкою, католичкою за віросповіданням. Батько був особисто знайомий із Ю.-І. Крашевським. сім'я була відомою своєю благочестивістю та інтелігентністю, володіла чималою бібліотекою.

Початкову освіту Т. Стецький здобував удома, з дитинства проявляв інтерес до старих книг та документів. Опісля продовжив навчання у Житомирській чоловічій гімназії, після того – у Київському університеті (до 1857 р.). Тоді ж почав писати перші краєзнавчі статті, які були надруковані у варшавській «Gazecie Codziennej». У 50 – х роках XIX ст. сім'я Стецьких проживала у Житомирі. Сучасники згадують, що їх родину, власне матір Томашову Стецьку, яка у той час виховувала у Житомирі трьох синів, часто відвідував Ю.-І. Крашевський [5, s. 46]. Очевидно, зустрічі із письменником робили вплив і на старшого її сина Тадеуша.

По закінченні навчання він вирішив написати загальний нарис історії Волині. Із цією метою Тадеуш багато мандрував краєм, робив нотатки, вивчав приватні книгозбірні та архіви. У «Gazecie Polskiej» у 1860 р № 272 публікував відозву з проханням до усіх, хто має якісь мемуари, документи, котрі стосуються Волині, або знає де їх можна знайти, повідомляти йому. У 1862 р його статті про окремі місцевості Волині з'явилися у «Tygodniku Piustrowanemu» і «Gazecie Warszawskiej». З початком Січневого повстання у травні 1863 р. він вступив у лави кавалерійського загону Едмунда Ружицького, брав участь у кількох битвах. У складі загону перейшов кордон із Галичиною, де польські воїни були роззброєні.

Після того Т. Стецький виїхав до Дрездена, пізніше – до Брюсселя. У 1864 р. вийшов перший том, завершеної іще у 1860 р, праці «Wołyń pod

względem statystycznym, historycznym i archeologicznym». У 1865 р історик особисто подав Олександрю II прохання дозволити йому повернутися на Волинь. Після отримання згоди поселився у Медведівці. Однак згодом постав перед військовим судом у Житомирі, на якому за участь у повстанні його засудили на поселення в Оренбурзі, куди він і виїхав разом із дружиною у 1866 р. Іще через два роки йому дозволили повернутися до Волинської губернії. У 1868 р. оселився у маєтку дружини, селі Привітів Новоград-Волинського повіту (нині село Любарського р-ну Житомирської обл.). Саме тут, займаючись господарством, він написав основні свої історичні праці.

Відтоді Т. Стецький відновив творчу співпрацю із польськими часописами «Tygodnik Pustrowany», «Wiek», «Kłosa», на шпальтах яких регулярно публікував матеріал з історії Волині. У 1871 р. видав другий том праці «Wołyń pod względem statystycznym, historycznym i archeologicznym». Проживаючи у Привітові, підготував та опублікував монографії про найбільші волинські міста: Кременець (1873), Луцьк (1876), Рівне (1879 із посвятою Володимирю Антоновичу) та про інші населені пункти. Після смерті батька оселився у Медведівці. Пізніше, бажаючи дати синові належну освіту переїхав на проживання до Кракова. Все ж щоліта відвідував рідну Медведівку. Проживаючи у Кракові, продовжував досліджувати історію населених пунктів Волині. Підготував нариси про Клевань, Олику. Окрему статтю присвятив родинній садибі Стецьких – Межирічу Корецькому. Помер історик у Медведівці 14 серпня 1888 р.

Основною та найбільшою за обсягом працею Т.Стецького про минуле волинського регіону стала трьохтомна «Wołyń pód względem statystycznym, historycznym i archeologicznym» [9; 10], третій том якої вийшов уже після смерті автора під назвою «Z boru i stepu. Obrazy i pamiątki» [11].

Задум написати велику працю про історію регіону виник у нього іще у студентські часи. Зразком йому слугували книги Т. Свенцького, М.

Балінського та Т. Ліпінського, Ю.-І. Крашевського, О. Пшездзецького [9, s. IV; 5, s. VII – VIII]. Остаточний план майбутньої праці сформувався у нього після ознайомлення із дослідженням Едварда Руліковського «Opis powiatu Wasilkiewskiego pód względem historycznym, obyczajowym i statystycznym», яка вперше вийшла у 1853 р., та особливо із брошурою Євстафія Тишкевича «Opis powiatu Borysowskiego». Саме після цього він вирішив написати за подібною схемою історію рідного Заславського повіту. Однак у процесі роботи первісний задум розширився. Автор дійшов думки, що подібні розповіді про повіти повинні супроводжуватися загальним оглядом краю: про його географічне положення, промисли, торгівлю, освіту, характер населення, духовну культуру тощо.

Автор був свідомий труднощів створення такої праці про Волинь. Головною перешкодою стала нестача джерел. Київські архіви були важкодоступними для жителя волинського села, гродські, підкоморські книги з теренів Волині, приватні акти знатних родин або перебували у московських руках, або знищені, або ж були вивезені у віддалені міста країни [16, s. 2]. Т. Стецький користувався переважно приватними архівними зібраннями, друкованими збірками актового матеріалу, відомостями здобутими під час особистих мандрівок губернією. Окрім того, він опублікував на шпальтах «Gazety Polskiej» у 1860 р. № 272 відозву, у якій прохав надсилати йому для наукового опрацювання історичні матеріали про Волинь. Як зазначив сам Т. Стецький, на цей заклик відгукнулося багато людей і надіслали йому чимало цінного наукового матеріалу [9, s. X].

Протягом кількох років працював Т. Стецький над складанням плану досліджень, обдумував структуру книги. Свій задум автор почав втілювати в життя на початку 60-х років. Під час численних подорожей краєм він обстежував старожитності, археологічні пам'ятки, надгробки цвинтарі, костьоли, замки, вивчав письмові документи із приватних і церковних/костьольних архівів. Це навіть дало йому підставу назвати себе

другим З.Доленгою-Ходаківським, який так же само із пілігримським посохом в руках обстежував старожитності Волині на початку XIX ст. [10, s. V].

На такій джерельній базі він зміг виробити власний погляд на волинський регіон, про його розвиток у минулому, сьогодення, перспективи поступу освіти, культури, господарства, вивчити характер, звичаї жителів, особливо сільського люду. Незважаючи на труднощі із джерельним матеріалом, досліднику вдалося відобразити широку панораму історико-культурного розвитку Волині від часів Київської Русі до середини XIX ст. Він планував регулярно видавати окремі томи, кожен з яких охоплював би історико-статистичні описи двох повітів, що було зручно і для видавця і для читача [9, s. IX]. Згідно такого задуму, він помістив у першому томі загальний нарис про Волинь та опис Заславського повіту, у другому планував помістити відомості про Старокостянтинівський та Кременецький повіти, у третьому – про Острозький та Дубнівський [9, s. IX]. Однак у процесі роботи цей план зазнав певних змін. Другий том містить опис лише одного Кременецького повіту, третій, якому автор дав назву «Z boru i stepu. Obrazy i pamiatki», – Рівненського повіту. Т. Стецький намагався, щоб кожен з томів був завершеним твором і міг сприйматися читачем окремо від інших.

Т. Стецький цілеспрямовано працював над вивченням минулого й інших населених пунктів Волині. Окрім названих трьох фундаментальних томів він видрукував монографію про Луцьк [12]. Окремий нарис він присвятив рідному містечку Стецьких Межиріччю Корецькому [15]. У ньому він звернув особливу увагу на історію і стан місцевих навчальних закладів – піарського колегіуму, школи, конвікту за період від 1702 до 1853 рік; описав церкви, костьоли. У цьому нарисі він використав матеріали із власного родового архіву, документи, знайдені ним у приміщенні піарського колегіуму та інші малознані нині архівні документи, які не збереглися до сьогодні. Важливим з науково-пізнавальної точки зору є

його дослідження про містечко Клевань [14], про місто Рівне [13]. У 1863 р. на шпальтах часопису «Tygodnik Ilustrowany» опублікував матеріали про Козин, Берестечко, Киселин про пов'язані із цими населеними пунктами родини Козинських, Гойських, Фірлеїв, Пронських, Киселів. У 1874 р. на сторінках часопису «Wiek» він помістив низку статей про старожитності північної Житомирщини: «Owruetz, Okolice Owruetza», «O szlachcie Owruckiej», «Zabytki Drewlanskie», «Kąpiele Ołgi», «Mogiła Igora», «Cerkiew św. Bazylego założona przez Włodzimierza Wielkiego» [11, s. III – IV]. Їх можна розглядати як своєрідну апробацію наступних томів фундаментальної праці про повіти Волинської губернії. Однак передчасна смерть дослідника у 1888 р. не дозволила реалізувати такий задум.

Нариси Т. Стецького поєднують власні враження автора від відвідин та обстеження цих населених пунктів та матеріали, почерпнуті із публікацій джерел, актового матеріалу, результати монографічних досліджень інших науковців. Автор досить часто послуговувався приватними архівами волинських сімейств, які на сьогодні уже втрачені, або їх місцезнаходження невідоме. Це зумовлює науково-пізнавальну вартість його досліджень для сучасних науковців, усіх хто цікавиться історією України. Використавши досвід своїх попередників, він відмовився від глобальних описів усієї держави як то у Т. Свенцького та М. Балінського й Т. Ліпінського. Взявши на озброєння ідеї Ю.-І. Крашевського та О. Пшездзецького, він запропонував власний вид системних історико-статистичних нарисів про окремі повіти на фоні загальної історії волинського регіону. Т. Стецький мав задум створити описи усіх повітів губернії й цілеспрямовано працював у цьому напрямку. Продовження такої традиції ми знаходимо у роботах Яна Гіжицького та особливо у графа Юзефа Дуніна-Карвіцького.

Наукові роботи Т. Стецького були помітними серед загалу дослідницьких праць про населені пункти Волині. Очевидно це дало підставу сучасному українському досліднику М. Маньку назвати його

серед авторів статей про волинські міста і села до фундаментального видання «Słownika geograficznego Królestwa Polskiego» [3], праця над яким велася силами польської інтелігенції наприкінці XIX – початку XX ст. Однак нам не вдалося виявити у «Słowniku...» статей підписаних його прізвищем, або подібним криптонімом. Немає його і в переліку авторів наведених редакцією наприкінці XIV тому та в списку авторського колективу З. Паруцького [8]. Авторами гасел про населені пункти, історію яких ґрунтовно вивчав Т. Стецький зазначені інші дослідники (Ю. Кшивіцький про Рівне, З. Ружицький про Гощу, про Чарторийськ «Dr. F. N.» - можливо Фортунат Новіцький, про Клевань – без підпису). Багато статей до «Słownika...» подані взагалі без зазначення автора, тому визначити його не можливо. На час коли починалася робота над «Słownikiem...», Т. Стецький завершував роботу над третім томом своєї праці про Волинь «Z bogu i stepu. Obrazy i pamiątki.», тому можливо він просто не встиг взяти участь у цьому виданні, хоча в переліку джерел, які використані при його підготовці, зазначені праці дослідника.

З-поміж інших проблем, розглянутих Т. Стецьким у праці «Wołyń ród względem statystycznym, historycznym i archeologicznym» автор звернувся і до питання про походження назви «Волинь». Він критично проаналізував версії своїх попередників, рішуче відкинув неправдоподібні домисли як то від слів «воли гонити», тлумачення Я. Длугоша (від городка Волинь), М. Стрийковського (від ріки Волги, звідки на Волинь переселилися племена «волгарів»). Т. Стецький категорично стверджує, що подібні домисли не мають жодних історичних підтверджень.

Він поділяє думку В. Сестринцевича про прихід готів на цю територію у 30 р. до н.е.. І прийшли вони до околиці «рієкней і żyзнней Olium». Пізніше назва «Olium» трансформувалася у «Wolium lub Wolin». Однак Т. Стецький на задавався виясненням чи цей «Olium» був заснований готами, чи вже існував до їхнього приходу як поселення місцевого люду, яке хронологічно відповідає археологічній зарубинецькій

ранньослов'янській культурі. Він лише підкреслює давність цієї назви, оскільки назва волинян зустрічається у Птоломея у II ст. н.е., який свідчить, що на лівому березі Бугу мешкали племена під назвою «Bulensy, raczej Wulensy lub Wolincy» [9, s. 4 – 5].

Таким чином, Т. Стецький першим поставив проблему з'ясування назви «Волинь» на наукову основу і наголосив, що цей регіон для історика, археолога іще надовго залишиться цікавим краєм. Дослідник поділяє Волинь на дві окремі провінції – власне Волинь і Волинське Полісся. До останнього він відносить Ковельський, Овруцький і Житомирський повіти тогочасної (XIX ст.) Волинської губернії, решту повітів – до власне Волині. думки висловлені Т. Стецьким з цього питання були враховані й іншими польськими авторами, котрі вдавалися до в'яснення проблеми походження назви, територіальних меж Волині [6].

Т. Стецький у своїй праці висловився й про природні багатства волинської землі у першому томі праці «Wołyń pod względem statystycznym, historycznym i archeologicznym» [9, s. 19]. Причиною того, що вони не використовуються належним чином він вважав «власну непрофесійність» жителів, які не можуть належним чином скористатися із дарів цієї землі [9, s. 18 – 19]. Однією з найбільших економічних проблем губернії він вважав відсутність належної якості доріг, що не сприяє господарському поступу та розвитку торгівлі.

Привертають увагу й низка невеликих заміток Т. Стецького про представників житомирської інтелігенції середини XIX ст.. На шпальтах «Tygodnika Ikustrowanego» він помістив замітку про художників Проспера Горського та Казиміра Комрницького [17]. Перший із них проживав у Житомирі, за словами Т. Стецького був артист душею, за натурою козак закоханий у рідну землю – колиску осавулів та отаманів, що знайшло відображення у його картинах. Другий проживав у селі Левкові під Житомиром, освіту здобував у Кременецькому ліцеї, малярству навчався у Варшаві. У його творчості переважав портретний живопис. З поміж його

творів Т. Стецький згадує портрет князя К. Острозького, Ю.-І. Крашевського, ілюстрації до його творів. Привертає увагу й невелика замітка про нині маловідомого волинського поета–романтика Шимона Конопацького [18], добре відомого в літературних колах Волині першої половини ХІХ ст. Згадані замітки Т. Стецького додають цікаві штрихи до картини художньо-літературного життя Волинської губернії середини ХІХ ст..

Загалом у дослідженнях Т. Стецького про історію Волині можна виділити кілька основних проблемних груп, яким присвячені його дослідження: 1) вивчення історії конкретних населених пунктів регіону. Він запропонував новий проблемно-тематичний підхід до висвітлення їх минулого у контексті загальноісторичного процесу; 2) у цих же працях розглядалися й проблеми соціального, економічного розвитку регіону; 3) Т. Стецький приділив увагу й генеалогічним дослідженням, у першу чергу княжих родів Волині, зокрема Чарторийських, представників волинської інтелігенції.

Т. Стецького можна віднести до когорти тих дослідників, котрі поруч із фаховими істориками глибоко вивчали минуле Волині (до таких сучасні дослідники польського історіографічного процесу відносять більшість волинських краєзнавців), у доробку яких є помітні наукові досягнення. Для цих науковців дослідницька праця не мала заробіткового характеру. Вони будували свій побут на власних джерелах доходів, зокрема на основі господарювання у своїх маєтках і частину коштів витрачали на проведення наукових досліджень. Окрім Тадеуша Стецького до таких можна віднести Я. Гіжицького, К. Пуласького, Ю. Дуніна-Карвіцького та інших.

Джерела та література

1. Баженов Л. Історичне краєзнавство Правобережної України ХІХ – на початку ХХ ст.: Становлення. Історіографія. Біобібліографія / Лев Баженов. – Хмельницький: Доля, 1995. – 350 с.

2. Костиця М. Товариство дослідників Волині: історія, діяльність, постаті / Микола Костиця. – Житомир, 2000. – 360 с.
3. Манько М. Волинські матеріали «Словника Географічного Крулевства Польського і інших країв словянських та їх автори. / М. Манько. // Звягель древній і вічно молодий. Тези Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди 200-річчя утворення Волинської губернії, 200-річчя найменування міста Звягеля Новоградом-Волинським. – Новоград-Волинський, 1995. – С. 225 – 226.
4. Ярмошик І. Становлення історичного краєзнавства Волині в ХІХ – на початку ХХ століть / Іван Ярмошик. – Житомир: Волинь, 1998. – 22 с.
5. Bar A. J.I.Kraszewski na Wołyniu / Adam Bar. // Rocznik Wołyński. – Т.ІV. – Рówne: nakładem Wołyńskiego zarządu okręgowego związku nauczycielstwa Polskiego, 1935. – S. 3 – 41.
6. Krzywicki J. Wołyń / Józef Krzywicki. // Słownik geograficzny Królestwa Polskiego. – Т. ХІІІ. – Warszawa, 1893. – S. 915 – 935.
7. Orman-Michta E. Stecki Tadeusz Jerzy. // Polski Słownik Biograficzny. – Т. ХLІІІ/1. – Zeszyt 176. – Warszawa – Kraków: IH PAN, 2004. – S. 95 – 97.
8. Parucki Z. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego jako źródło do badań rozmieszczenia sił wytworczych kapitalizmu w Polsce / Zygmunt Parucki. // Dokumentacja Geograficzna. – 1955.– Z.5.– 53 s.
9. Stecki T. Wołyń pod względem statystycznym, historycznym i archeologicznym / Tadeusz Stecki. – Lwów, 1864. – Т.1. – ХІІ, 387 s.
10. Stecki T. Wołyń pod względem statystycznym, historycznym i archeologicznym/ Tadeusz Stecki. – Lwów, 1871. – Т. 2. – VI, 473 s.
11. Stecki T. Z boru i stepu. Obrazy i pamiątki/ Tadeusz Stecki. – Kraków, 1888. – IV, 347.
12. Stecki T. Łuck starożytny i dzisiejszy. Monografia historyczna/ Tadeusz Stecki. – Kraków: czcionkami drukarni «Czasu», 1876. – ХІІ, 232 s.
13. Stecki T. Miasto Równe. Kartka z kroniki Wołynia/ Tadeusz Stecki. – Warszawa: drukiem W.Dębskiego, 1880. – [8], 47, IX s.

14. Stecki T. Książęce gniazdo. Monografia historyczna/ Tadeusz Stecki. – Kraków, 1885. – 20 s.;
15. Stecki T. Z dziejów wołyńskiego gródka / Tadeusz Stecki.. – Kraków, 1888. – 25 s.
16. Stecki T. Słowo wstępne do wydawnictwa 2-giej seryi opisu Wołynia / Tadeusz Stecki. – Lwów, 1864. – 16 s.
17. Stecki T. Silva rerum / Tadeusz Stecki. // Tygodnik Ilustrowany. – 1869. – T. III. – N 90. – S. 146 – 147.
18. Stecki T. Silva rerum / Tadeusz Stecki. // Tygodnik Ilustrowany. – 1869. – T. IV. – N 94. – S. 185 – 186.

© *Иван Ярмошик*
(Житомир)

**ИСТОРИКО-КРАЕВЕДЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ВОЛЫНИ
ТАДЕУШОМ СТЕЦКИМ (1839 – 1888 pp)**

В статье анализируются научные труды исследователя исторического прошлого Волыни Т. Стецкого, главное внимание уделено изучению им истории населенных пунктов Волыни

Ключевые слова: Т. Стецкий, Волынь, исторические исследования.

© **Ivan Iarmoshyk**
(Żytomierz)

**LOCAL HISTORICAL RESERCHES OF VOLYN MADE BY TADEUSH
STECKIY (1839-1888)**

The scientific work of T. Stecki was analyzed in this article. He was working on a research of historical past of Volyn. Main attention was devoted to his studying of history of Volyn settlements.

Key words: T. Stecki, Volyn, historical researches.

До редакції надійшла 28.03.2012 р.

Довідка про автора

Ярмошик І. – доктор історичних наук, доцент, завідувач кафедри спеціальних історичних дисциплін та правознавства Житомирського державного університету імені Івана Франка

Iarmoshyk I. – Doctor of History, associate professor, the Head of the Department Special Historical Disciplines and Jurisprudence of Zhytomir State University named after I.Franko.